

gates which was visited by the soldiers of the Frakian extraction from the Rome garrison have been found in the port region of the Chersonese.

On the whole, trade volume of the Chersonese with West Pont did not exceed 4 % of the town import, but with regard for transit goods going via Meziya from Italy and western provinces of the Roma empire it achieved 10 %.

Одержано 12.01.88.

Тринефні споруди у черняхівському домобудуванні

Б. В. Магомедов

Аналізується тип будівель, що потрапив у Східну Європу з північної Германії. Скорочені пропорції черняхівських тринефних споруд пояснюються умовами іншого етносоціального та географічного середовища. Доводиться, що для зведення стін цих споруд використовувалися різні матеріали, в тому числі блоки дерну, а в конструкції даху застосовувалося глиняне покриття.

Поняття черняхівської культури як поліетнічного утворення нині стало загальноприйнятим. Свідчення про вплив на її формування племен слов'янського, пізньоскіфського, сарматського, германського, фракійського походження представлені археологічним матеріалом різних категорій¹. Серед різноманітності черняхівського домобудування деякі типи споруд вдалося переконатливо пов'язати з культурною традицією певного етносу. Так, підквадратні напівземлянки з печами-кам'янками, поряд з іншими ознаками, є слов'янським елементом у черняхівській культурі², кам'яні будинки Причорномор'я — залишками еллінізованого пізньоскіфського населення³. У 60-ті роки увагу дослідників привернули так звані «великі» або «довгі будинки», походження яких пов'язувалося з германськими домобудівними традиціями⁴. Головною відмінною рисою цих наземних будівель є значна площа — 65—120 м² та більше, — а також їх поділ на житлову та господарську частини (що, зрештою, прослідкувати не завжди вдається). Е. А. Рікман вважав, що це помешкання великих патріархальних сімей. Вони виникли під германським впливом, хоч споруджувалися різними племенами⁵. М. О. Тиханова, вивчивши два, що добре збереглися, «довгих будинки» на поселенні Лепесівка, співставляла їх з германськими *Stallhaus* Північно-Західної та Центральної Європи, а ліпну кераміку — з матеріалами могильника Дитиничі та пам'яток Німеччини і Польщі⁶. Пізніше цей тип будівель розглядав В. К. Воляник. На жаль, без достатніх підстав він вважав, що необхідною рисою «великих будинків» є їх виразна дво- (або багато-) камерність, а тому виключав з-поміж них усі молдавські матеріали. «Достовірні» споруди з Волині та Середнього Подніпров'я пов'язані із

¹ *Археология Украинской ССР.* — К., 1986. — Т. 3. — С. 70—100.

² Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. — К., 1981. — С. 18—61.

³ Магомедов Б. В. Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья. — К., 1987. — С. 16—25.

⁴ Рікман Э. А. К вопросу о «больших домах» на селищах черняховского типа // СЭ. — 1962. — № 3. — С. 121—138; Тиханова М. А. Раскопки на поселении III—IV вв. у с. Лепесовка в 1957—1959 гг. // СА. — 1963. — № 2. — С. 178—190.

⁵ Рікман Э. А. Указ. соч. — С. 121—138; Рікман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. — М., 1975. — С. 88—105.

⁶ Тиханова М. А. Указ. соч. — С. 178—190; Тиханова М. А. Раскопки поселения у с. Лепесовки // VII Международный конгресс доисториков и протоисториков. Доклады и сообщения археологов СССР. — М., 1966. — С. 209—214.

Тринейні житла черняхівської культури

Пам'ятка, № житла	Розмі- ри, м	Площа, м ²	Про- порції	Наяв- ність су- цільної обмазки	Кількість опор дачу	Діаметр ям від внутріш- ніх опор, м	Діаметр ям стов- пів від стіл, м
Будешти, будівля 2	18×8	144	2 : 1	+	8	0,7—0,8	0,4—0,5
Русяни, житло 1	16×9	144	1,8 : 1	+	?	?	?
Собар, житло 1	15,5×11	170	1,4 : 1	+	4	1×1,6	0,4—1
Шершні, житло 2	9,3×6,7	62	1,4 : 1	+	6	0,6×1,1	—
Курники, житло 1	понад 11,5×7	понад 80	?	—	6 або більше	0,6—1	0,4—0,6

знахідками кераміки «типу Дитиничів або пшеворської культури»⁷. Подальші дослідження підтвердили ці спостереження. Ліпна кераміка, що супроводжує більшість черняхівських «великих будинків», має пряме відношення до культур басейну Вісли — вельбарської та пшеворської.

Зосереджуючись на типологічній єдності «великих будинків», дослідники менше уваги приділяли їх конструктивним особливостям. Серед останніх найважливішими слід вважати ті, що зумовлені великою площею будівлі. Це додаткові опори всередині будинку. В багатьох з досліджених черняхівських «великих будинків» внутрішні опори відсутні (або не простежені). Відомі будівлі, де перекриття спиралося не тільки на стіни, але й на ряд стовпів, розташованих під гребенем даху (наприклад, у Великій Слобідці)⁸. Оскільки в цьому випадку внутрішній простір приміщення ділився по осі будинку на дві частини, такий тип споруд прийнято звати двонейним. Дещо більше поширені тринейні конструкції, де двома рядами стовпів приміщення ділилося на три частини. При значній ширині будівлі така конструкція має переваги над однопрольотною або двонейною. Оскільки вага даху розподілялась на два ряди опор приблизно посередині кроків, то: 1) при тій самій міцності можна було збільшити вагу перекриття; 2) бокові стіни споруди зазнавали значно меншого вертикального навантаження. Функція стін у таких будівлях обмежувалася в основному захистом від вітру та холоду, тому їх могли зводити і з нетривких матеріалів — обмащеного глиною плоту, блоків дерну і т. ін.

Житла подібного типу в Південно-Східній Європі попередників не мають, але добре відомі на Заході. «Довгі будинки» тринейної конструкції, поділені на житлову частину та стійло для худоби (*Wohnstallhaus*) будувалися населенням Північної Європи з часу доби бронзи. У римський час вони переважали на рівнинах між Рейном та Ельбою, відомі у Данії, на півдні Скандинавського півострова та на балтійських островах. У Південній Прибалтиці (північ НДР та Польщі) тринейні будинки поодинокі⁹. Паралельно тут трапляються двонейні, однопрольотні наземні, а також заглиблені житла¹⁰. Пов'язавши мож-

⁷ Воляник В. К. К вопросу о «больших домах» в черняховской культуре // Славяне и Русь.— К., 1979.— С. 37—48.

⁸ Козак Д. Н., Журко О. І. Поселення поблизу с. Велика Слобідка пізньоримського часу в Середньому Подністрів'ї // Археологія.— 1983.— Вип. 43.— С. 62—71.

⁹ Кларк Дж. Доисторическая Европа.— М., 1953.— С. 166, 167; Zippelius A. Das vormittelalterliche dreischiffige Hallenhaus in Mitteleuropa // Bonner Jahrbücher.— 1953.— Bd. 153.— S. 13—45; Die Germanen. Geschichte und Kultur der germanische Stämme in Mitteleuropa.— Berlin, 1978.— Bd. I.— S. 309—310.— Bd. II.— 1983.— S. 81.

¹⁰ *Prahistoria* Ziem Polskich.— Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1981.— Т. V.— С. 105, 383—384; Die Germanen...— Bd. II.— С. 83. У Польщі тринейна будівля знайдена тільки у Вульці-Ласецькій: Bender W., Barankiewicz B. Osada z okresu gzymskiego w Wólce Lasieckiej, pow. Lowicz // AP.— 1962.— Т. VII.— З. 1.— С. 23—30.— Rys. 15.

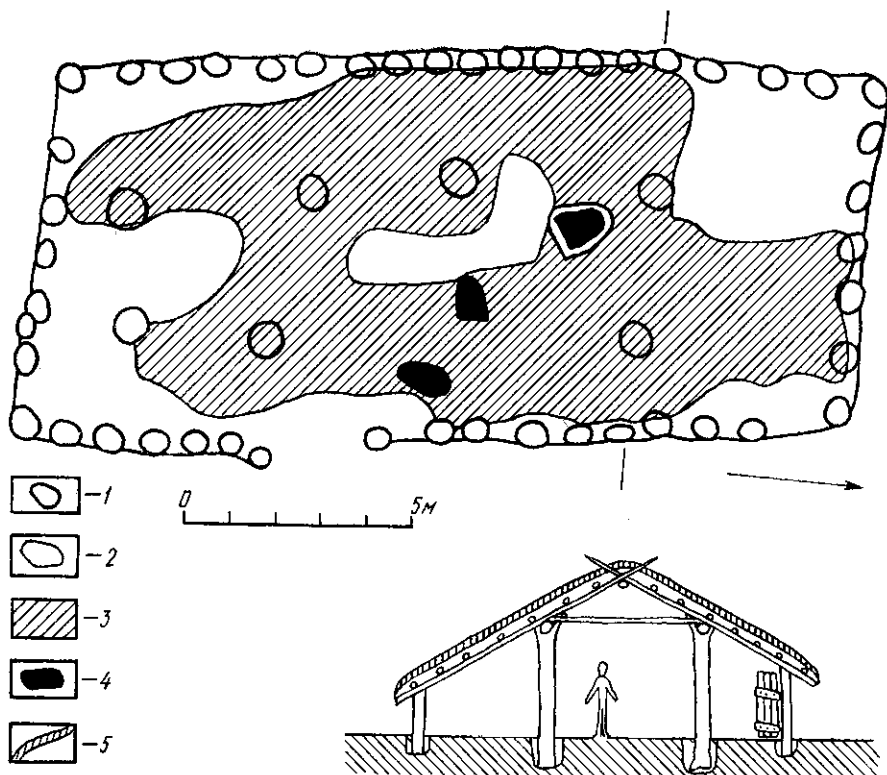

Рис. 1. Будешти. План та реконструкція будівлі 2. Умовні знаки: 1 — стовпові ями, 2 — інші ями, 3 — розвал обпаленої глиняної обкладки, 4 — вогнище, 5 — глиняна обкладка покрівлі.

лівість появи «довгих будинків» у польському Помор'ї з гіпотетичним переселенням із-за моря племені готів, дослідники помітили їхню подібність до будівель Південної Скандинавії. Відзначалися і суттєві відмінності, зокрема у конструкції стін: на півночі Німеччини та Польщі вони, звичайно, мали каркас із дерев'яного частотоку, тим часом як у Скандинавії стіни споруджувалися з каменю, пересипаного землею, а у Ютландії (Данія) із землі, точніше — дерну¹¹. Деякі польські дослідники вважають, що ідея «довгого будинку» була занесена у Помор'я із Скандинавії і набула місцевих конструктивних змін¹². Інші такий зв'язок (в усякому разі пряме переселення скандинавів) піддають сумніву¹³.

На нашій території, як і в Польщі, довгі житлові споруди не мають генетичних попередників. Однак не всі вони прямо наслідують і класичний германський *Wohnstallhaus*. У конструктивному плані наближаються до нього черняхівські тринефні будівлі. Нині їх відомо сім: п'ять у Молдавії та дві у Вінницькій області УРСР. Найбільш чітко цей тип представлений на молдавському поселенні Будешти¹⁴ (рис. 1;

¹¹ Skowron I. Osada z okresu rzymskiego na Pomorzu, w południowej Skandynawii i Jutlandii. Studium porównawcze // *Archaeologia Baltica*.— 1979.— Vol. IV.— S. 128—129. Дернові стіни зрідка трапляються у північно-західній Німеччині: Zippelius A. Op. cit.— S. 36.

¹² Skowron I. Op. cit.— S. 128—129.

¹³ Kmiecinski J. Kulturverbindungen Skandynaviens und südlicher Ostseeküste in der Spät-Latene und römischen Kieserzeit // *Archaeologia Baltica*.— 1986.— T. VII.— S. 39—59.

¹⁴ Щербакова Т. А., Чеботаренко Г. Ф. Усадьба на поселенні перших веков н. э. у с. Будешти // *Археологические исследования в Молдавии в 1973 г.*— Кишинев, 1974.— С. 96—97.— Рис. 1, сооружение 2.

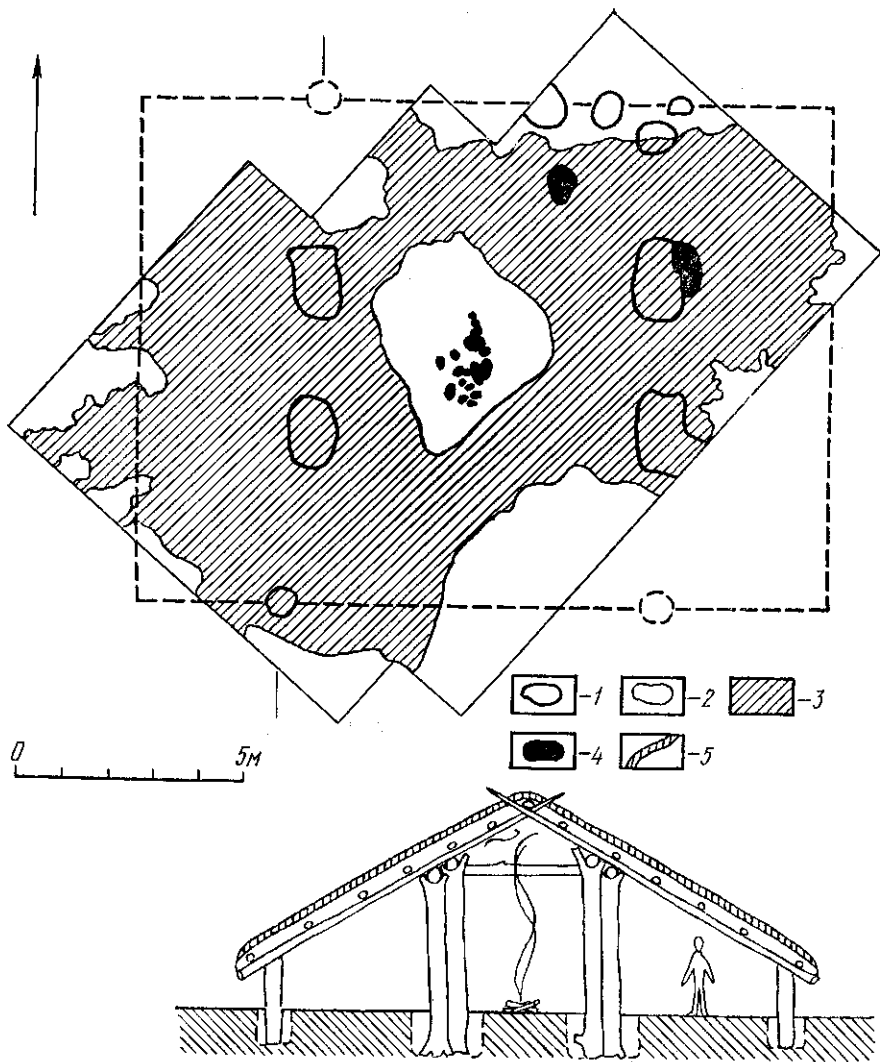

Рис. 2. Собар. План та реконструкція житла 1 (розкоп VII). У мовні знаки: 1 — стовпові ями, 2 — інші ями, 3 — розвал обпаленої глиняної обмазки, 4 — вогнище, 5 — глиняна обмазка покрівлі.

таблиця). Розміри споруди 18×8 м. Паралельно довгій осі збереглися два ряди ям від внутрішніх опор. Стіни простежуються за щільним рядом стовпових ямок. Більша частина площі житла вкрита шаром обпаленої глиняної обмазки з відбитками дерев'яних конструкцій.

Два тринефні будинки (в Русянах та Собарі) дослідив Е. А. Рікман¹⁵. План першого з них не опублікований, але за описом житло подібне до будештського (таблиця). Вказана автором споруда з Собаря (житло 2, розкоп XI) розкопана не повністю¹⁶. Під шаром обмазки (9×12 м) розчищено стовпові ями, однак чіткої системи їх розташування не встановлено і виявити конструкцію житла важко. Рештки іншого приміщення з Собаря (житло 1, розкоп VII) Е. А. Рікман інтерпретував як будівлю з двонефною планівкою¹⁷. Ми пропонуємо свій варіант реконструкції цієї споруди, як тринефної (рис. 2; таблиця). На його місці лишилося нагромадження обпаленої обмазки розмірами

¹⁵ Рікман Э. А. Этническая история ... — С. 91. — Табл. IV.

¹⁶ Рікман Э. А. Поселение первых столетий нашей эры Собарь в Молдавии // СА.— 1970.— № 2.— С. 184—187.— Рис. 4.

¹⁷ Там же.— С. 180—183.— Рис. 16.

15,5×11 м. Навколо центральної частини з вогнищем симетрично розташовані чотири овальні ями розмірами в середньому 1×1,6 м. Довга вісь будівлі проходила поміж ними в напрямку схід — захід. У ці ями були вкопані товсті опори перекриття. Овальну форму можна пояснити тим, що кожна з них складалася з пари зв'язаних стовпів. На місці бокових стін збереглися значно менші ями. Якщо реконструювати план споруди, її пропорції виявляються дуже домірними. Ширина центрального нефу — 3,5 м, обох бокових — по 3,8 м. Довжина центральної частини між парами опорних стовпців — 7,5 м, довжина торцевих частин будинку — по 3,8 м. Несучим каркасом служили стовпи, між якими розміщувалися менш тривкі конструкції.

В останні роки ще дві тринефні споруди відкрито у Молдавії Т. О. Щербаковою та М. Б. Щукіним, однак відомості про них поки що не опубліковані.

У 1982—1983 рр. під час дослідження поселень Шершні та Курники на Південному Бузі відкрито рештки наземних жител, два з яких

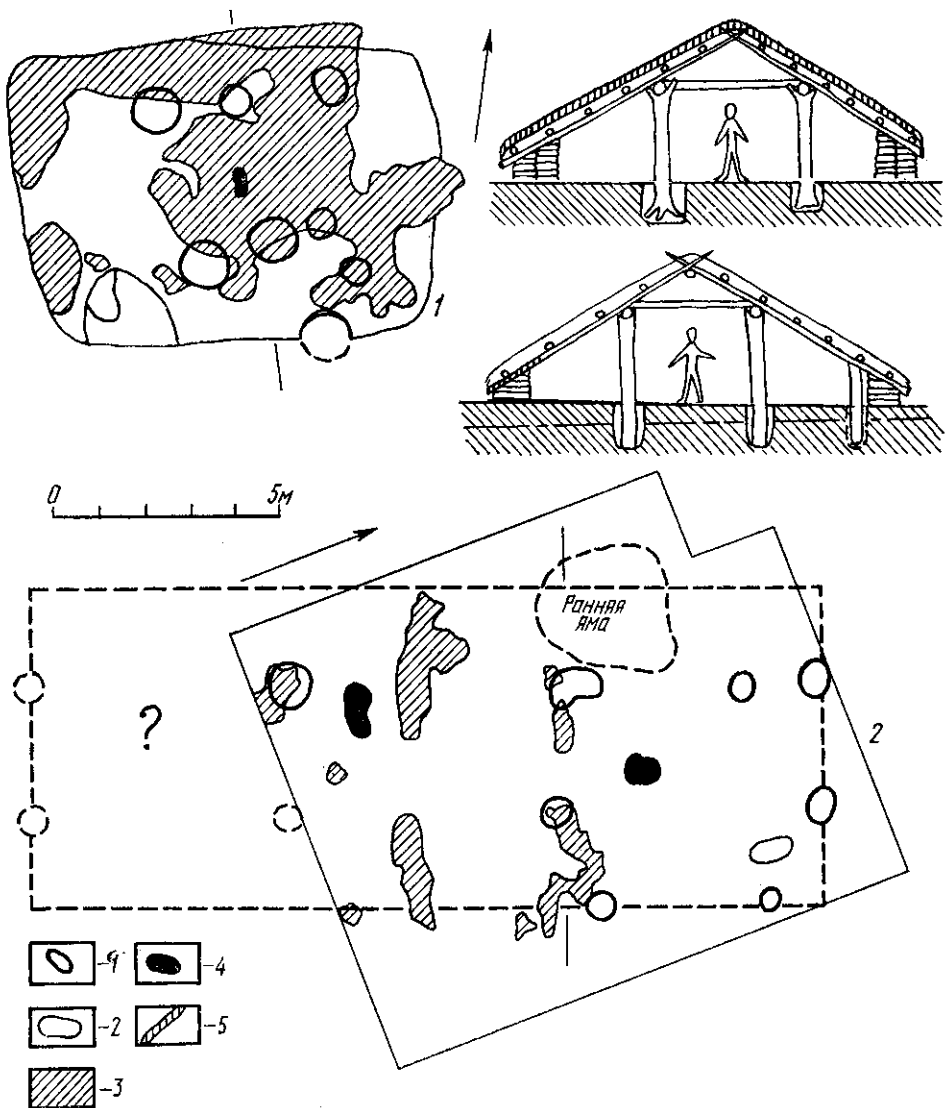

Рис. 3. Плани та реконструкції жител: Шершні (1), Курники (2). Умовні знаки: 1 — стовпові ями, 2 — інші ями, 3 — розвал обпаленої глиняної обмазки, 4 — вогнища, 5 — глиняна обмазка покрівлі.

мали тринефну конструкцію¹⁸. Житло 2 з Шершнів простежувалось у вигляді прямокутної гумусованої плями розмірами 6,7×9,3 м, перекритою шаром обпаленої глини (рис. 3, 1; таблиця). Ями від опорних стовпів розміщувалися двома лініями по три у кожній. Їхні діаметри — від 0,6 до 1,1 м, глибина 0,45—0,8 м. Решта ям мала допоміжне або господарське призначення. Вогнище було у центрі житла. Більша частина площі будови перекривалася шаром обмазки товщиною до 0,25 м у центрі. На глині збереглися відбитки полови та соломи, гілок з листям, розколотих колод та жердин, у тому числі перехрещених під прямим кутом. У заповненні житла траплялося вугілля.

Від житла 1 у Курниках збереглося менше решток, ніж від описаних вище будівель (рис. 3, 2; таблиця). Воно сильно пошкоджене оранкою, його південна частина досліджена не повністю. Західна стіна перекривала більш ранню, заглиблену господарську споруду. Ширина житла 7, довжина — не менше 11,5 м. Від двох рядів внутрішніх опор залишилися розташовані попарно ями (діаметр 0,6—1 м, глибина 0,65—0,95 м). Одна з ям від південної пари стовпів, напевно, лишилася за межами розкопу. Північна пара стовпів не тільки підтримувала перекриття, але й входила у конструкцію торцевої стіни. Приблизно таким чином можна реконструювати і південну торцеву стіну. На місці бокової східної стінки простежуються ями від стовпів. Західна стіна відновлена умовно за поширеним знахідок та обмазки. Обпалена глиняна обмазка залягала двома смугами шириною 0,4—1,2 м строго перпендикулярно до осі житла. Є підстави гадати, що це сліди згорілих внутрішніх перегородок з проходами посередині. Південне та північне приміщення цього трикамерного житла опалювалися вогнищами.

На підставі планів та залучення європейських аналогій ми спробували реконструювати поперечні перерізи тринефних будинків (рис. 1—3). Усіх їх об'єднує наявність надто широких прогонів між боковими стінами: від 6,7 до 11 м. Загальною рисою є і великий діаметр ям для внутрішніх опор (в Будештах, Шершнях та Курниках від 0,6 до 1,1 м, в Собарі — 1×1,6 м), що перевищує діаметр ям для стовпів зовнішніх стін. Як вказано вище, це зумовлено тим, що перекриття тисло в основному на внутрішні опори. Для них застосовувалися товсті колоди, хоч важко припустити, що їхній діаметр перевищував 0,5 м. Можливо, у великі ями вкопувалися стовбури дерев разом із обрубаним корінням.

Верхівки опор обох повздовжніх рядів у тринефних будівлях були зв'язані горизонтальними жердинами, на які спиралися крокви. Крім того, для надання жорсткості каркасу опори скріплювалися поперечними балками попарно. Мінімальна висота цієї конструкції (без кроків), що являла собою несучий «скелет» будівлі, визначалася зростом людини й ледве чи набагато його перевищувала. У пропонуваніх реконструкціях черняхівських тринефних споруд висота опорних стовпів прийнята у межах 2—3 м при схилі покрівлі близько 30°. У цьому випадку найвища точка стелі (під гребенем даху) сягає 3—4 м. Цього достатньо для вентиляції приміщення під час горіння вогнища. Більш високе розташування даху утруднювало обігрівання житла¹⁹. Цим пояснюється і невелика висота бокових стін — від 0,6—0,7 (Курники) до 1—1,6 м (Будешти). В останньому випадку високій боковій стіні будинку відповідає дверний отвір шириною 2 м. Його висота (близько 1,5 м) цілком достатня для входу. У більшості випадків вхід мав міститися у торцевій стіні.

Стіни та дахи тринефних будинків могли будуватися з різних матеріалів. Основою стін будештської споруди був частокіл з пал' діаметром близько 0,3 м. Можливо, вони були переплетені лозою та об-

¹⁸ Магомедов Б. В. Черняховские памятники Южного Побужья // Труды V Международного конгресса археологов-славянистов. — К., 1988. — Т. 4. — С. 144—148.

¹⁹ Німецькі дослідники вважають, що висота германських будинків сягала 7 м (Die Germanen ... — Bd. I. — S. 310).

мащені глиною. Стіни жител з частоколу в черняхівському домобудуванні трапляються рідко. Вони є елементом конструкції двонешного «довгого будинку» з Великої Слобідки та подібної споруди з Журівки²⁰. Основа стін з вкопаних в ряд стовпів характерна для наземних споруд, у тому числі й «довгих будинків», на півночі Польщі (пшеворська та вельбарська культури)²¹ та для більш західних германських культур²².

Про стіни споруд з Собаря, Курників та Шершнів важко стверджувати щось певне. Стовпових ям тут практично не лишилося (за винятком нерегулярних ям, мабуть від додаткових опор). З подібними випадками дослідники черняхівського домобудування стикаються постійно. Ями від стовпів не простежуються при розкопках наземних споруд різної площі, у тому числі й «великих будинків»²³. Звичайно вважають, що такі стіни являли собою пліт, обмазаний глиною. Тонкі, неглибоко забиті кілки лишали мало примітні ямки, які важко виділити в культурному шарі. В літературі утвердилася думка, що масиви обпаленої глиняної обмазки, які постійно трапляються на місці згарищ, є залишками саме таких стін. Справді, у ряді випадків, коли обмазка залягає більш-менш суцільною смугою по периметру житла або на місці перегородок, таке пояснення є переконливим. Прикладом цього є «довгі будинки» з Лепесівки²⁴. Залишки стін тут представлені у вигляді смуг обпаленої глини близько 0,3 м завширшки, що окреслюють план двокамерної споруди. Вздовж південної стіни М. О. Тихановій вдалося простежити ряд ямок від кілків діаметром 2—2,5 см. Смуги обмазки, але значно ширші (1—2 м) виявлено й на місці стін «великого будинку» з Делакеу²⁵. Подібні сліди внутрішніх перегородок житла з Курників описані вище (рис. 3, 2). У більшості ж випадків обмазка лежить великими масивами неправильної форми, іноді на всій площі будівлі. Таке ми бачимо на тринефних будинках з Будешт, Собаря, Шершнів (рис. 1; 2; 3, 1), а також у багатьох інших наземних спорудах різної площі²⁶. З конструкцією стін ці залишки, як правило, не пов'язані. Прості розрахунки показують, що коли під час пожежі стіни завалювались навіть строго під кутом 90° і тільки всередину приміщення, їхня висота у будештському житлі мала бути не меншою 4 м, а у будинках з Собаря і Шершнів — відповідно 5 та 3,5 м. Така висота неможлива при слабкому каркасі та й практично не потрібна. Великим масивам обмазки слід шукати інше пояснення (на цьому зупинимось нижче).

Оскільки, як було сказано, низькі бокові стіни тринефних будинків не були розраховані на велике навантаження, вони могли споруджуватися не тільки з обмазаного плоту, але й з дерну, подібно до ютландських жител²⁷. Стіни, складені з блоків дерну звичайно мали товщину 1—1,5 м при висоті 0,6—1 м (у наших випадках) і являли собою досить стійку конструкцію. Так могли бути побудовані зовнішні стіни житла з Курників, бо ані обмазки, ані регулярних стовпових ям від них не залишилося. Внутрішні ж перегородки з легкої дерев'яної основи з обмазкою після пожежі простежуються як скупчення обпаленої глини (рис. 3, 2).

Великі масиви обмазки в середньому 10—15 см завтовшки, що перекривали площу тринефних жител з Будешт, Собаря, Шершнів та багатьох інших черняхівських будівель, на нашу думку, є залишками покрівлі. Глиною поверх комишу покривалися дахи небагатих будинків у грецьких колоніях Причорномор'я та кам'яних споруд на черняхів-

²⁰ Козак Д. Н., Журко О. І. Вказ. праця.— С. 62—71.

²¹ *Praehistoria* ...— S. 105, 383—385; *Kmieciński J.* Op. cit.— S. 46—47.

²² *Die Germanen* ...— Bd. I.— S. 309—310.— Bd. II.— S. 81—83.

²³ Рикман Э. А. Этническая история ...— Рис. 13.

²⁴ Тиханова М. А. Раскопки на поселении III—IV вв. ...— С. 182.— Рис. 1.

²⁵ Рикман Э. А. Этническая история ...— С. 93, 94.— Рис. 13, 2.

²⁶ Там же.— Рис. 13.

²⁷ *Skowron I.* Op. cit.— S. 104—107, 119.

ських селищах того ж регіону²⁸. Дерев'яно-земляна покрівля застосовувалась у східнослов'янських та давньоруських житлах²⁹. Близьку аналогію являють також північноєвропейські «довгі будинки» з дахами, критими дерном. Велика вага таких дахів у черняхівських тринефних спорудах розподілялася на систему внутрішніх опор. При навантаженні на кожну з них по 2—3 т стовпи діаметром 30—50 см забезпечували необхідний запас міцності. У сучасній будівельній практиці нормативним є навантаження опор з розрахунку 2,5 кг/см². У такому випадку для житла з Будешт, наприклад (вага покрівлі близько 24 т або по 3 т на кожний з внутрішніх стовпів), придатні опори з площею перерізу 1200 см², тобто колода діаметром 40 см. З цими розрахунками узгоджується великий розмір стовпових ям у розглянутих будівлях.

Таким чином, у черняхівському домобудуванні вирізняється тип тринефних будівель подібний до традиційних споруд культур Середньої та Північної Європи не тільки за розмірами та формою (як решта «великих будинків»), але й за конструкцією. Деяко вкорочені пропорції споруд з Собаря та Шершнів (відношення довжини до ширини 1,4:1) порівняно з будівлями з Будешт, Русян та, певно, з Курників (відношення більше, ніж 1,8:1) пояснюється пристосуванням даного типу споруд до умов Східної Європи. Це можна пов'язати, з одного боку, із змінами в способах утримання худоби під впливом місцевих звичаїв та природних умов, а з другого — з розвитком структури сім'ї. Застосування дерну для стін та глини для покриття дахів зближує ці будівлі більш конкретно з домобудуванням Південної Скандинавії та Ютландського півострова. Це підтверджує припущення М. О. Тиханової (засноване на географії поширення «довгих будинків», фібул-монстрів та речей з рунічними написами) про існування зв'язків Ютландії з черняхівськими областями. Реальними носіями цих зв'язків могло бути плем'я герулів, вигнане з їхньої батьківщини данами. У другій половині III ст. воно виступає разом з готами біля берегів Чорного моря³⁰.

Б. В. Магомедов

ТРЕХНЕФНЫЕ СООРУЖЕНИЯ В ЧЕРНЯХОВСКОМ ДОМОСТРОИТЕЛЬСТВЕ

Среди разнообразия черняховских построек выделяются типы, связанные с культурной традицией разных этносов: славян, поздних скифов, а также германцев, с влиянием которых связывают «большие» или «длинные» дома. Последние автор делит на однопролетные, двух- и трехнефные сооружения. Трехнефные дома, состоящие из жилой части и стойла, в римское время господствуют в Северной Германии и Южной Скандинавии. На севере ГДР и Польши они единичны и сосуществуют с другими типами строений. В черняховской культуре трехнефных жилищ нам известно семь. Реконструкции на основе планов доказывают малую высоту их стен. Поскольку в трехнефных сооружениях масса перекрытия распределяется в основном на внутренние опоры, стены могли сооружаться из не очень прочных материалов. Применялись частокотол, плетень, а также кладка из дерна. Большие массивы обмазки, занимающие значительную часть площади жилищ, являются не остатками стен (как было принято считать), а остатками крыш, обмазанных глиной поверх камыша, веток, соломы. На каждую внутреннюю опору диаметром 30—50 см приходилось 2—3 т веса крыши, что соответствует современному строительному нормативам. Укороченные пропорции части черняховских «длинных домов» объясняются условиями Восточной Европы (изменение способов содержания скота, развитие структуры семьи). Применение дерна для стен и деревянно-земляная крыша подтверждают предположение о связях Ютландии с черняховскими областями (через переселение герулов).

²⁸ Магомедов Б. В. Черняховская культура ... — С. 23.

²⁹ Максимов Е. В., Петращенко В. А. Славянские памятники из с. Монастырек на Среднем Днепре. — К., 1988. — С. 83.

³⁰ Тиханова М. А. К вопросу о связях Южной Скандинавии с Восточной Европой в первой половине I тысячелетия н. э. // *Studia archaeologica in memoriam Harri Mooga.*—Tallin, 1970.— С. 202—206.

THREE-NEPH STRUCTURES IN CHERNYAKHOVIAN HOUSE-BUILDING

Among a variety of Chernyakhovian structures the types connected with cultural traditions of different ethnoses are distinguished: Slavs, late Scythians and Germans (with the influence of the latter "big" and "long" houses are associated). Long houses are divided by the authors into one-bay, two- and three-neph structures. Three-neph houses consisting of a dwelling part and a stall predominate in Rome times in the North Germany and South Scandinavian. In the North of GDR and Poland they are single and coexist with other types of structures. Seven three-neph dwellings are known in the Chernyakhovian culture. Plan-based structures prove small height of their walls. Since in three-neph constructions weight of ceiling was mainly distributed on inner supports, the walls might be constructed from low-strength materials. Palisade, wattle-fence as well as turf laying were used. Large massifs of covering which embrace considerable part of the dwelling area are not remains of walls (as it was accepted previously) but remains of roofs covered with clay after reed, branches, thatch. 2—3 tons of roof weight fell at each inner support 30-50 sm in dia., which corresponds to modern building code. Shortened proportions of a part of Chernyakhovian "long houses" were specified by conditions of Eastern Europe (change in the ways of the cattle care, development of the family structure). Utilization of turf for walls and wooden-earth roof confirm supposition about relations of the Jutland with Chernyakhovian areas (through herule resettlement).

Одержано 29.02.89.

У ВИДАВНИЦТВІ «НАУКОВА ДУМКА» ВИЙДЕ У 1990 Р. КНИГА

Мурзин В. Ю.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ СКИФОВ.

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ СКИФСКОГО ЭТНОСА.

10 арк.: іл.: 2 крб. 10 к.

Монографія присвячена одному з найбільш дискусійних питань сучасного скіфознавства. У книзі робиться спроба визначити початкову і заключну стадії процесу формування скіфського етносу в часі, висвітлюються основні етапи складання скіфів як конкретного історичного етносу. Усі питання розглядаються на широкому фоні ранньої історії скіфів, реконструкції найважливіших подій, якій приділяється значна увага.